

אוניברסיטת בר-אילן

**הקשר בין אפיוני זהות אתנית פלסטינית, זהות אזרחית ישראלית
ורוחה נפשית לבין התנהגות פרו חברתית בקרב מתבגרים בחברה
הערבית בישראל**

ענאן עיסא

**עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך בביה"ס
לחינוך של אוניברסיטת בר-אילן**

תקציר

המחקר הנוכחי עוסק בבירור הקשר שבין אפיוני זהותו האתנית פלסטינית של המתבגר הערבי בישראל, זהותו האזרחית ישראלית, רווחתו הנפשית והמרכיבים האקטיביים של תפיסת הזהות הדו תרבותית לבין התנהגותו פרו חברתית. בנוסף המחקר עוסק בבירור באם מדדי זהויותיו, תפיסת הקשר בין הזהויות – האתנית פלסטינית והאזרחית ישראלית אכן מנבאים את התנהגותו הפרו חברתית.

המחקר הנוכחי מתבסס על מחקרים שמצאו כי במדינות בו בני אדם חשופים ובאים במגע עם תרבויות שונות ואינם מכונסים בתרבות הפנים שלהם, ככל שהאדם יפגין שליטה, מעורבות ותחושת נוחות רבה יותר ביחס לתרבויות אלו, הוא יפגין רמות גבוהות יותר של רווחה נפשית, הסתגלות חברתית והישגית.

(Benet-Martínez, Leu, Lee & Morris, 2002; Benet-Martínez, & Haritatos, 2005;)

Benet-Martínez & Nguyen, 2013; Berry, Phinney, David & Vedder, 2006; Nguyen & Benet-Martínez, 2007; Sam & Berry, 2006; Sellers, Smith, Rowley & Chvovs, (1998)

לאור המחקרים שהוזכרו לעיל, בעבודה זאת נחקרו לראשונה ההשערות שמשתנים אלו יתרמו לרמות גבוהות של התנהגות פרו חברתית בקרב מתבגרים ערבים בישראל. מחקרי הנוכחי ישמש המשך למחקרים מעטים שדנו בהתנהגות פרו חברתית בקרב אוכלוסיית המתבגרים בעיקר מתבגרים בני מיעוט אתני-תרבותי. וישמש מחקר המשך למחקרים מעטים שדנו בהתנהגות פרו חברתית בקרב מתבגרים ערבים בישראל, על רקע השתייכותם לקבוצת מיעוט אתני-תרבותי, הנחשף לתרבות רוב השונה ממנו תרבותית, דתית ולשונית (אבו עסבה, 2011; סמוחה, 2001, 2008).

החברה הערבית בישראל מתוארת בספרות המחקרית כחברה בעלת מבנה חברתי היררכי. אנשים בה מגדירים את עצמם במונחים של שייכות לקבוצת הפנים ומפגינים הזדהות גבוהה עם הצרכים, האמונות והערכים של הקבוצה (אלחאג', 1997; חאג' יחיא, 1994). השינויים המואצים שפוקדים אותה, משאירים את חותמם באופייה הקולקטיביסטי, במערכת הערכים והנורמות אשר מעצבים את כללי ההתנהגות כלפי פנים וכלפי חוץ. בתהליך ההתבגרות מתבקש המתבגר הערבי להטמיע את זהותו האתנית אל תוך זהותו האישית וזאת כתנאי לעיצוב זהות חיובית וציב (Phinney, 1989; (Tajfel, 1978), בד בבד עם התגברות מודעותו למצב הסוציו-פוליטי המורכב והמקיף של

החברה שלו כחלק מהחברה הישראלית. ההנחה היא כי הפנמה לערכים השאובים הן מקבוצת הפנים והן מקבוצת הרוב והמדרבנים להתנהגות פרו חברתית, מוביל לגיבושה של זהות אישית פרו חברתית ויציבה.

ההשערות המרכזיות של המחקר אשר עוסקות בבירור הקשר בין מרכיבי הזהות האתנית פלסטינית של המתבגר בחברה הערבית בישראל לבין מרכיבי ההתנהגות הפרו חברתית, **משערות** כי ככל שהמרכזיות של הזהות האתנית פלסטינית, ההערכה האישית של הזהות האתנית פלסטינית, ההערכה הציבורית של הזהות האתנית פלסטינית ותפיסת הזהות האתנית פלסטינית כמעודדת אידיאולוגיה של השתלבות בחברה האזרחית, גבוהים יותר כך העמדות שלו במדדי ההתנהגות הפרו חברתית השונים (עמדות רצויות בתחום מעורבות חברתית וציות לחוקים, תפיסת העמדות המצויות אצל אחרים ביחס לאלטרואיזם, עמדות כלפי נורמות מצויות ביחס לסיוע לזולת במצבים קונקרטיים וסיוע במצבים קונקרטיים בקהילה- סיוע אישי טיפולי, ארגוני וטכני) תהינה גבוהות יותר. קובץ השערות דומה נבדק לגבי הקשר בין הזהות האזרחית ישראלית למרכיבי ההתנהגות הפרו חברתית, לפיהן ככל שהמרכזיות, ההערכה האישית, ההערכה הציבורית של הזהות האזרחית ישראלית ותפיסת הזהות האזרחית כמעודדת אידיאולוגיה של השתלבות, גבוהים יותר כך העמדות שלו במדדי ההתנהגות הפרו חברתית השונים תהינה גבוהות יותר. בנוסף קובץ השערות נוסף עוסק בקשר בין מרכיבים אקטיביים של הזהות הדו תרבותית להתנהגות פרו- חברתית משער כי ככל **שרמת השימוש** בשפה העברית ובשפה הערבית גבוהה יותר כך העמדות של המתבגר תהיינה גבוהות יותר בממדי ההתנהגות הפרו חברתית השונים. וכן גורסת כי **חשיפה גבוהה** יותר של המתבגר לתקשורת בעברית ובערבית כך העמדות שלו תהיינה גבוהה יותר בממדי ההתנהגות הפרו חברתית השונים. בחלק השלישי, אנו משערים כי **הגדרה עצמית של הזהות התרבותית של המתבגר כשייך הן לזהות האתנית פלשתינאית והן לזהות האזרחית תוביל** לגילוי רמות גבוהות של עמדות בממדי ההתנהגות הפרו חברתיות. ההשערה IV במחקר, מציינת את הקשר בין רווחה נפשית לבין ממדי ההתנהגות הפרו חברתית. רמות גבוהות של רווחה נפשית מובילים לרמות גבוהות של התנהגות פרו חברתית. בהתאם להשערת המחקר ה- V, ממדי זהות, **תפיסת הקשר בין התרבויות ורווחה נפשית**, יתרמו תרומה חיובית לניבוי מדדי התנהגות פרו חברתית.

נתוני המחקר הנוכחי נאספו באמצעות כלים לדיווח עצמי והם כוללים שאלות לגבי נתונים דמוגרפיים, קובץ שאלונים לבדיקת עמדות והתנהגות פרו-חברתית שכוללים א. שאלון עמדות

אלטרואיסטיות והומניות, השאלון נועד לבדוק את תפיסת הנבדק לגבי אופיו האלטרואיסטי של האדם, טבעו ונכונותו לעזור לזולת. (גוזמן, 1989), על יסוד שאלון "פילוסופיית הטבע האנושי" Philosophy of human Nature (רייצמן, 1974). ב. שאלון עמדות רצויות בתחום מעורבות חברתית וציות לחוקים (גוזמן, 1989), השאלון נועד לבדוק את תפיסת הנבדק את התנהגויותיו הפרו חברתיות הרצויות אצל נערה בגילו. ג. שאלון סיוע במצבים קונקרטיים בקהילה (גוזמן, 1989), השאלון נועד לבחון את נכונות המשתתף לסייע לנוקדים בתרחישים שונים. שאלון לבדיקת המרכיבים האקטיביים של הזהות הדו תרבותית (Benet- Martinez & Hariatos, 2005), שאלון הבדק את תפיסת המרחק או הקרבה בין זהויות אתניות שונות ולבחון את הרמה שבה האינדיבידואל בעל הזהות הדו תרבותית משלב בצורה אקטיבית את ממדי תתי הזהויות שלו, שימוש בשפת האם ובשפת הרוב, חשיפה לתקשורת בשפת האם ושפת הרוב. שאלון זה עובד לחברה הערבית בישראל (ענאן וינון 2010). ה. שאלון רב ממדי של זהות אתנית שפותח על ידי סלרז ושותפיו (Sellers et al., 1998), בודק את הממדים השונים של העמדות כלפי הזהות האתנית-גזעית של הקבוצה האפרו-אמריקאית בארה"ב. נעשה עיבוד של השאלון לחברה הערבית בישראל על ידי ענאן וינון (2010). בעבודה זו עובד השאלון לבדיקת זהותם של הערבים בישראל.

תוצאות המחקר הצביעו על כך שככל שהעמדות כלפי הזהות האתנית פלסטינית במדדים: *מרכזיות, הערכה אישית* והערכה ציבורית גבוהה יותר כך רמת ההתנהגות הפרו חברתית גבוהה יותר. נמצא בנוסף, מתאם חיובי בין עמדות כלפי הזהות האתנית כמעודדת אידיאולוגיה של השתלבות לבין מדד ציות לחוקים ומדד *עמדות רצויות ביחס לסיוע לזולת במצבים קונקרטיים*. בנוסף, על פי תוצאות המחקר לא

נמצא קשר בין עמדות כלפי הזהות האזרחית ישראלית לבין מדדי ההתנהגות הפרו חברתית, למעט קשר בעצמה חלשה בין הערכה אישית של הזהות האזרחית ישראלית לבין מדד אחד ממדי ההתנהגות הפרו חברתית- סיוע אישי טיפולי.

ביחס לקשר בין חשיפה לתקשורת ערבית או/ו ישראלית להתנהגות פרו-חברתית הממצאים הם:
לגבי התנהגות פרו חברתית מסוג ציות לחוקים נמצא כי **בהתאם להשערה** רמת ההתנהגות הפרו חברתית במדד ציות לחוקים היתה גבוהה באופן מובהק בקבוצת רמת חשיפה גבוהה לתקשורת העברית ולתקשורת הערבית בהשוואה לקבוצת רמת חשיפה נמוכה לתקשורת העברית והערבית. כמו כן נמצא כי רמת העמדות כלפי ציות לחוקים היתה גבוהה יותר הן בקבוצת רמת חשיפה גבוהה

לתקשורת העברית ונמוכה לתקשורת הערבית והן בקבוצת רמת חשיפה נמוכה לתקשורת העברית וגבוהה לתקשורת הערבית בהשוואה לקבוצת רמת חשיפה נמוכה לתקשורת העברית והערבית. באשר לקשר בין שימוש אקטיבי במדדי הזהות האתנית פלסטינית והאזרחית ישראלית (הגדרה עצמית המשייכת לזהות האתנית פלסטינית או/ו לזהות האזרחית ישראלית, שימוש בשפה העברית ושימוש בשפה הערבית, חשיפה לתקשורת בערבית ושיפה לתקשורת בעברית ותחושת הקונפליקט לעומת קרבה בין שתי הזהויות האתנית והאזרחית) להתנהגות פרו חברתית הממצאים הם : נמצא כי בקרב הגבוהים בהגדרה עצמית של רמת השייכות לשתי הזהויות- האתנית פלסטינית והאזרחית ישראלית, רמת ההתנהגות הפרו חברתית גבוהה באופן מובהק סטטיסטית בהשוואה לקבוצת הנמוכים בהגדרה עצמית של רמת השייכות לשתי הזהויות, המתבטאת בעמדות רצויות בתחום מעורבות חברתית וציות לחוקים ובמדד עמדות כלפי נורמות מצויות ביחס לסיוע לזולת במצבים קונקרטיים. שלא בהתאם להשערה במדד סיוע טכני, הגבוהים ברמת השייכות לזהות האתנית פלסטינית ולזהות האזרחית ישראלית, היה נמוך באופן מובהק בהשוואה לקבוצת הנמוכים ברמת השייכות לזהות האזרחית ישראלית וגבוהים ברמת השייכות לזהות האתנית פלסטינית. בקשר בין שימושי שפה ערבית ועברית להתנהגות פרו חברתית על מרכיביה השונים הממצאים הם : בקשר לעמדות כלפי ציות לחוקים, נמצא כי בהתאם להשערה בקרב משתתפים המדווחים על רמת שימוש גבוהה בשפה הערבית ובשפה העברית, העמדות כלפי ציות לחוקים היו גבוהות בהשוואה למשתתפים המדווחים על רמת שימוש נמוכה בשפה העברית ובשפה הערבית. ביחס לקשר בין חשיפה לתקשורת ערבית ו/או ישראלית להתנהגות פרו חברתית הממצאים הם : לגבי התנהגות פרו חברתית מסוג ציות לחוקים, נמצא כי בהתאם להשערה רמת ההתנהגות הפרו חברתית במדד ציות לחוקים היתה גבוהה באופן מובהק בקבוצת רמת חשיפה גבוהה לתקשורת העברית ולתקשורת הערבית בהשוואה לקבוצת רמת חשיפה נמוכה לתקשורת העברית והערבית. כמו כן נמצא כי רמת העמדות כלפי ציות לחוקים היתה גבוהה יותר הן בקבוצת רמת חשיפה גבוהה לתקשורת העברית ונמוכה לתקשורת הערבית והן בקבוצת רמת חשיפה נמוכה לתקשורת העברית וגבוהה לתקשורת הערבית בהשוואה לקבוצת רמת חשיפה נמוכה לתקשורת העברית והערבית.

בקשר בין רווחה נפשית להתנהגות פרו חברתית נמצאו בהתאם להשערה, קשרים מובהקים בין רווחה נפשית לבין עמדות כלפי נורמות מצויות ביחס לסיוע לזולת במצבים קונקרטיים וציות לחוקים.

ביתר מדדי ההתנהגות הפרו חברתית לא הסתמנה השפעה לרווחה הנפשית. ממצאי ניתוחי האינטרקורלציות הצביעו על מתאם חיובי מובהק בין רווחה נפשית ומדדי התנהגות פרו חברתית :

ציות לחוקים, עמדות כלפי נורמות מצויות ביחס לסייע לזולת במצבים קונקרטיים ובעמדות רצויות בתחום מעורבות חברתית. לסיכום ממצאי המחקר הנוכחי מבליטים את הזהות האתנית מבחינת תרומתה לנבוי התנהגות פרו חברתית בקרב מתבגרים ערבים בישראל. כמו כן בולטת תרומת המרכיבים האקטיביים של הזהות הדו תרבותית להתנהגות הפרו חברתית, הגדרה עצמית דו-תרבותית גבוהה כלומר דרוג גבוהה בהגדרה העצמית הן הערבית פלשתינאית והן הערבית ישראלית למספר ממדים של התנהגות פרו חברתית ותרומת שימוש גבוהה בשפה עברית וערבית לציות לחוקים, ותרומת חשיפה גבוהה או לתקשורת הערבית או העברית לציות לחוקים. לבסוף נידונו ההשלכות התיאורטית והיישומיות של מחקר זה.